

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ІСТОРІЯ МІЖНРОДНИХ ВІДНОСИН

Методичні рекомендації до семінарських занять
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Електронний ресурс

Харків – 2025

Рецензенти:

Л. М. Ямпольська – кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди;

Я. І. Шкабура – кандидат історичних наук, ст. викладач кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

*Затверджено до розміщення в мережі Інтернет рішенням Науково-методичної ради
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 23 жовтня 2025 року)*

Історія міжнародних відносин : методичні рекомендації до семінарських занять для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» [Електронний ресурс] / уклад. Д. В. Ченчик. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. – (PDF 34 с.)

У методичних рекомендаціях подається структура, плани до семінарських занять, методичні вказівки, завдання, перелік історичних джерел та літератури. Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

УДК 327(091)(072)

© Харківський національний університет
імені В. Н. Каразіна, 2025

© Ченчик Д. В., уклад., 2025

ЗМІСТ

№ з/п	Назва теми	Стор.
	Розділ 1. Міжнародні відносини на початку модерної доби: формування та розвиток Вестфальської системи	
1	Франція та еволюція Вестфальської системи за часів Людовика XIV.	4
2	Війна за незалежність США та євроатлантична революція 1775–1783 років: міжнародно-політичний вимір.	7
	Розділ 2. Віденська система у «Довгому ХІХ ст.» та її крах в умовах Першої світової війни.	
3	Колоніальна система та імперіалізм європейських держав в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.	10
4	Міжнародні відносини в умовах Першої світової війни	14
	Розділ 3. Версальсько-Вашингтонська система та Друга світова війна у 1918 – 1945 рр.	
5	Німецька проблема та репараційне питання в 1919 – 1933 рр.	18
6	Ерозія Версальсько-Вашингтонської системи в кінці 1930-х рр.	21
	Розділ 4. Ялтинсько-Потсдамська система в умовах «холодної війни» у 1945 - 1991 рр.	
7	Німецька проблема в умовах «Холодної війни» у 1945 – 1962 рр.	24
8	Німецька проблема в другій половині 1960-х – на початку 1990-х рр.: від «Нової східної політики» до об’єднання Німеччини.	28

Заняття перше (2 години)

Франція та еволюція Вестфальської системи за часів Людовика XIV. .

1. Зовнішньополітична стратегія Франції в період правління Людовика XIV та реакція провідних європейських держав.
2. Інституціоналізація дипломатичної служби другої половини XVII – початку XVIII століття та роль Франції.
3. Військові конфлікти та мирні угоди в 1667–1697 рр.: ескалація французької експансії та формування антифранцузьких коаліцій.
4. Війна за іспанську спадщину: поновлення боротьби з претензіями Франції на гегемонію та наслідки Утрехтського миру.

Методичні вказівки

У другій половині XVII – на початку XVIII століття Франція під правлінням Людовика XIV стала центральною фігурою в системі міжнародних відносин Європи. Політика «короля-сонця» була спрямована на досягнення гегемонії через активне поєднання дипломатичних засобів і військової сили. У цей період сформувалася складна система міждержавних відносин, в якій провідні держави Західної Європи – Англія, Нідерланди, Священна Римська імперія, Іспанія, Швеція та інші – намагалися зберегти баланс сил і стримати експансію Франції. Прагнення Парижу до територіального розширення викликало посилення опору та формування антифранцузьких коаліцій. Якими були наміри та стратегія провідних держав Західної Європи у міжнародних відносинах наприкінці XVII – на початку XVIII століття; у чому полягали основні проблеми та вузли протистояння між європейськими державами в цей період? Визначте чинники, що змушували ці країни формувати коаліції проти Франції.

Паралельно відбувався розвиток європейської дипломатії: інституціоналізація дипломатичної служби, посилювалася роль постійних посольств, унормовувалися дипломатичні протоколи та ієрархія. У Франції формувалася бюрократичний апарат, який контролював зовнішню політику монарха. Дипломатичні установи дедалі більше відокремлювалися від особистих наказів короля, перетворюючись на сталу систему державного управління з чіткими регламентами. Дипломати здобували фахову освіту, дипломатія ставала професією. Париж використовував дипломатію як інструмент впливу та задля закріплення воєнних перемог. У цей час інші європейські держави також посилювали свої дипломатичні апарати, що сприяло появі загальноєвропейської системи постійної дипломатії. Зверніть увагу, як це сприяло модернізації дипломатичних відносин і які довготермінові наслідки мало. Проаналізуйте, як нові дипломатичні практики впливали на утворення союзів і підписання мирних

договорів. Визначте, як змінювався статус дипломата в суспільстві та державному апараті.

Водночас військові кампанії стали іншою важливою складовою зовнішньої політики Людовика XIV. У 1667–1668 роках відбулася Деволюційна війна, спрямована на здобуття іспанських Нідерландів, яка завершилася Аахенським миром. У 1672–1678 роках точилася франко-голландська війна, яка закінчилась Німвегенськими договорами. У 1688–1697 роках тривала війна Аугсбурзької ліги, що відобразила прагнення європейських держав стримати французьку експансію і завершилася Рейсвейкським мирним договором. Ці конфлікти супроводжувалися посиленням міжнародної координації проти Франції та поглибленням системи європейських альянсів. Проаналізуйте логіку ескалації зовнішньої політики Франції – чому Людовик XIV обирав саме ці напрямки для наступу. Порівняйте зміст і наслідки трьох основних мирних договорів – Аахенського, Німвегенського, Рейсвейкського. Що вони означали для Франції та для балансу сил у Європі? Простежте, як військові кампанії поєднувались із дипломатичним тиском, укладенням династичних шлюбів, використанням шпигунства та іншими засобами.

Наймасштабнішим конфліктом того часу стала Війна за іспанську спадщину (1701–1714), що розпочалась після смерті Карла II Іспанського та навколо боротьби за право на іспанський престол. Претензії французьких Бурбонів на спадок викликали рішучий спротив інших європейських держав, які побачили в цьому загрозу чинному балансу сил. Війна завершилася Утрехтським миром 1713 року, а також договорами у Раштадті, які започаткували нову політичну конфігурацію Європи XVIII століття. Оцініть положення мирних договорів, що отримали Англія, Австрія, Голландія? Чому Франція зберегла частину своїх здобутків? Простежте, як війна вплинула на статус провідних європейських держав. Яким чином тепер здійснювались спроби збереження європейського балансу сил?

Джерела та література

1. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ. 2021, 864 с.
2. Black J. European International Relations, 1648–1815. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave, 2002. 274 p.
3. Castex J.-C. Diplomacy in the War of the Spanish Succession 1702-1714. Lulu Press, Inc., 2022. URL: <https://archive.org/details/29-spanish-succession>
4. International Politics and Warfare in the Age of Louis XIV and Peter the Great: A Guide to the Historical Literature. iUniverse, Inc., 2004. 540 p. URL: <https://archive.org/details/internationalpol0000youn>.
5. Louis XIV and Europe / ed. by R. Hatton. London : Palgrave Macmillan UK, 1976. 336 p. URL: <https://doi.org/10.1007/978-1-349-15659-7> (date of access: 16.05.2025).
6. Lynn J. A. The grand strategy of the grand siècle: Learning from the wars of Louis XIV. // *The Shaping of Grand Strategy: Policy, Diplomacy, and War*. Cambridge University Press; 2011. P. 34-62.
7. Lynn J. A. Wars of Louis XIV 1667-1714. Taylor & Francis Group, 2013. 436 p.

8. Rowlands G. Foreign Service in the Age of Absolute Monarchy: Louis XIV and His “Forces Étrangères”. *War in History*. 2010. Vol. 17, No. 2. С. 141–165. Режим доступа: <http://www.jstor.org/stable/26069866>
9. Roosen W. J. Age of Louis XIV: The Rise of Modern Diplomacy. Cambridge, Mass. : Schenkman Pub. Co., 1976. 224 p.
10. Schaich M., Pohlig M. War of the Spanish Succession: New Perspectives. German Historical Institute London, 2017. 488 p.
11. Sturdy D. J. Louis XIV. New York : St. Martin's Press, 1998. 202 p. URL: <https://archive.org/details/louisxiv0000stur>.
12. Tapié, V.-L. Louis XIV's Methods in Foreign Policy. In: Hatton R. (ed.) Louis XIV and Europe. Palgrave Macmillan, 1976. P. 3–15. https://doi.org/10.1007/978-1-349-15659-7_1
13. The culture of merit: Nobility, royal service, and the making of absolute monarchy in France, 1600-1789. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1996. 305 p.
14. The 1713 Peace of Utrecht and its Enduring Effects / ed. by A. H. A. Soons. Brill | Nijhoff, 2019. URL: <https://doi.org/10.1163/9789004351578> (date of access: 15.05.2025).
15. Treasure G. R. R. Louis XIV. Taylor & Francis Group, 2018. 392 p. URL: <https://archive.org/details/louisxiv0000trea>.
16. War of the Spanish Succession 1701-1714. Pen & Sword Books Limited, 2021. 280 p.
17. Wilkinson R. Louis XIV, france and europe, 1661-1715. London : Hodder & Stoughton, 1993. 164 p. URL: <https://archive.org/details/louisxivfranceeu0000wilk> (date of access: 14.05.2025).

Заняття друге (2 години)

Війна за незалежність США та євроатлантична революція 1775–1783 років: міжнародно-політичний вимір.

1. Взаємовідносини між британською метрополією та колоніями в середині XVIII століття в контексті загострення суперечностей. Початкова фаза конфлікту в 1770–1776 рр.
2. Формування міжнародного виміру війни за незалежність та еволюція позицій Франції, Іспанії й Республіки Об'єднаних провінцій.
3. Ліга збройного нейтралітету як прояв трансформації стратегій європейських країн.
4. Військові та дипломатичні аспекти завершальні фази війни в 1781–1783 рр. Паризький договір 1783 року та його наслідки для євроатлантичної системи.

Методичні вказівки

У другій половині XVIII століття в Північній Америці загострилися суперечності між британською короною та тринадцятьма колоніями, що стали підґрунтям для масштабного збройного конфлікту з далекосяжними міжнародними наслідками. Запровадження британським урядом «Нестерпних актів» (Coercive Acts), а також податкових заходів, як-от Закон про гербовий збір, викликали глибоке невдоволення колоністів, які вбачали в них порушення своїх прав. Початкову фазу конфлікту визначила низка кризових подій – зокрема, Бостонська різанина 1770 року, яка символізувала зростання напруги між колоністами й британськими військами, а також "бостонське чаювання" 1773 року, що спричинили жорстку реакцію Лондона. Додатковим чинником нестабільності стали напружені взаємовідносини з індіанськими племенами, які в контексті британської колоніальної політики часто виступали або союзниками метрополії, або ж об'єктами суперечок щодо контролю над західними територіями. Вже на цьому етапі намітилися міжнародні виміри протистояння, оскільки провідні європейські держави уважно спостерігали за розвитком конфлікту. Зверніть увагу на позицію Сполученого королівства: чому уряд Лондона недооцінив тривалість та наслідки конфлікту і які дії вжив для збереження контролю над колоніями?

У 1775 році розпочався збройний опір, але з ухваленням Декларації незалежності у 1776 році війна набула нового, ідеологічно вмотивованого характеру, що різко загостило й міжнародну ситуацію. Колоністи прагнули заручитися підтримкою Франції та інших держав, щоб протистояти військовій перевазі Британії. Одним із ключових напрямів стала діяльність французького торговельного дому «Родріго, Горталес і Ко», який забезпечував постачання зброї до США, діючи як посередник на шляху до офіційного французького втручання. Після підписання союзних договорів 1778 року Франція відкрито вступила у війну, що означало перехід конфлікту в багатосторонню фазу. У 1779 році до війни долучилась Іспанія, а в 1780 р. – Республіка Об'єднаних провінцій, що свідчило про розширення як географії бойових дій, так і кола учасників. Якими були союзницькі зобов'язання цих країн між собою? Які регіони тепер охоплювали бойові дії?

У 1780 році було сформовано Лігу збройного нейтралітету на чолі з Російською імперією, до якої долучилися Данія, Швеція, Пруссія та інші держави. Її поява стала проявом невдоволення нейтральних країн порушенням свободи торгівлі з боку британського флоту. Ліга не вступила безпосередньо у бойові дії, однак засвідчила дипломатичне обмеження впливу Великої Британії. Проаналізуйте, якою мірою Ліга сприяла формуванню нової норми нейтралітету в морському праві та чи можна вважати її інструментом дипломатичної ізоляції Лондона.

Вирішальна роль у досягненні миру належала дипломатичним зусиллям, зокрема Бенджаміну Франкліну, Джону Адамсу та Джону Джею, які представляли США у Парижі. Їм вдалося укласти вигідний для США мир з Британією (Паризький договір 1783 р.), який засвідчив визнання незалежності нової держави. Цей договір, разом з пов'язаними європейськими домовленостями, істотно змінив політичну мапу Західної півкулі. Проаналізуйте, як дипломатичні маневри Франкліна забезпечили підтримку союзників і якими були стратегічні інтереси кожної зі сторін у переговорному процесі. Також зверніть увагу на зміну співвідношення сил у Західній Європі та колоніальних регіонах після війни: послаблення позицій Великої Британії, зміцнення Франції та Іспанії, а також початок глобального утвердження США як політичного гравця.

Джерела та література

1. The Diplomatic Correspondence of the American Revolution. Vol. 1 / ed. by Francis Wharton. – Washington : Government Printing Office, 1889. XXXII, 712 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044058263179>
2. The Diplomatic Correspondence of the American Revolution. Vol. 2 / ed. by Francis Wharton. – Washington : Government Printing Office, 1889. XXXII, 890 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=uc1.b5308087&seq=7>
3. The Diplomatic Correspondence of the American Revolution. Vol. 3 / ed. by Francis Wharton. – Washington : Government Printing Office, 1889. XXXII, 896 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=nyp.33433081773644&seq=9>
4. The Diplomatic Correspondence of the American Revolution. Vol. 4 / ed. by Francis Wharton. – Washington : Government Printing Office, 1889. XXXII, 896 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044020185377&seq=7>
5. The Diplomatic Correspondence of the American Revolution. Vol. 5 / ed. by Francis Wharton. – Washington : Government Printing Office, 1889. XXXII, 896 p. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.35112102334788&seq=7>

1. Кіссінджер Г. Дипломатія. Київ. 2021, 864 с.
2. Black J. European International Relations, 1648–1815. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave, 2002. 274 p.
3. Black J. War for American Independence, 1775–1783. History Press Limited, The, 2021. 416 p.
4. Dull J. R. A Diplomatic History of the American Revolution. New Haven, Conn : Yale University Press, 1987. 241 p. URL: <https://archive.org/details/diplomaticistor00dull>.

5. Hutson J. H. John Adams and the Diplomacy of the American Revolution. University Press of Kentucky, 2014. 208 p.
6. Gibbes R. W. Documentary History of the American Revolution, 1764-1776 [Ed.] by R. W. Gibbes. Creative Media Partners, LLC. 322 p. URL: <https://archive.org/details/documentaryhisto02gibbuoft/mode/2up>.
7. Oxford Handbook of the American Revolution. Ed. by Kamensky J., Gray E. G. Oxford University Press, Incorporated, 2015. 698 p.
8. Sanders V. Access to History: The American Revolution and the Birth of the USA 1740-1801 Third Edition. Hodder Education Group, 2020. 280 p.
9. Shachtman T. How the French saved America: Soldiers, sailors, diplomats, Louis XVI, and the success of a revolution. St. Martin's Press, 2017. 359 p. URL: <https://archive.org/details/howfrenchsavedam0000shac>.
10. Strategy in the American War of Independence: A global approach. Routledge, 2010. 263 p.
11. Воробйов В. В. Місія Б. Франкліна та створення франко-американського союзу 1778 р. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 4. С. 29-32. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/86758>
12. Воробйов В. В. Роль Шарля Вержена в створенні франко-американського союзу 1776 – 1778 рр. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2011. № 2 С. 31-34. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/85477>
13. Історія Америки. / Д. Б. Тіндалл, Д. Е. Шай. Київ. 2022. 1112 с.
14. Кірсенко М. Європейці у війні за незалежність Сполучених Штатів Америки. Американська історія та політика. 2017. № 3. С. 144-152. URL:: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ahp_2017_3_15.
15. Жученко І. Війна США за незалежність і Франція. Емінако. 2014. № 1-2. С. 53-58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eminak_2014_1-2_10b.

Веб-ресурси:

1. The American Revolution - A Documentary History. URL: https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/amerrev.asp

Заняття третє (2 години)

Колоніальна система та імперіалізм європейських держав в XIX – на початку XX ст.

1. Британська імперія у XIX столітті: напрями територіального розширення та структура колоніального впливу.
2. Друга Французька колоніальна імперія: основні етапи формування, адміністративні особливості та ідеологічне підґрунтя колоніальної експансії.
3. Китай у контексті колоніальної політики: механізми зовнішнього тиску, наслідки нерівноправних договорів та міжнародного поділу на сфери впливу.
4. Африка в колоніальній політиці великих держав: етапи територіального поділу. Берлінська конференція 1884–1885 рр. та її наслідки.

Методичні вказівки

Упродовж «довгого XIX століття» колоніальна експансія стала провідним чинником трансформації міжнародної системи. Індустріалізація, посилення міждержавної конкуренції, зростання потреб у сировині та ринках збуту, а також поширення расових, цивілізаційних і геополітичних доктрин стали підґрунтям нової імперської доби. Колоніалізм функціонував не лише як політична практика – він став ідеологією, що впливала на світогляд, дипломатію та внутрішню політику метрополій. Концепти імперіалізму як політичної доктрини та «тягаря білої людини», морального виправдання колоніального панування формували культурну рамку, в якій колоніальна експансія уявлялася не як насильницьке підкорення, а як благородна «місія цивілізації». Проаналізуйте ці ідеї та визначте ключові риси європейського імперіалізму й колоніалізму.

Найпотужнішою та структурно найскладнішою у цей час залишалась Британська імперія, яка продовжувала розширення в Південній Азії, Африці, Океанії, а згодом – на Близькому Сході. Розгляньте модель непрямого управління, яка дозволяла використовувати місцеві еліти для збереження порядку та збору податків, водночас забезпечуючи контроль над стратегічними ресурсами. Економічна складова колоніальної політики реалізовувалася через спрямовану перебудову місцевих господарств на експортні моделі: вирощування монокультур, видобуток сировини, використання примусової праці. Як це пов'язувалося з британською політикою фритредерства? Геополітично колонії забезпечували контроль над торговельний маршрутами, військово-морськими базами, транспортними артеріями – зокрема, Суецький канал (відкритий у 1869 р.) став ключовим вузлом у британській присутності на Сході. Як контроль над такими стратегічними інфраструктурними об'єктами змінював баланс сил у глобальній політиці, і чи можна говорити про поєднання економічного та геополітичного імперіалізму в політиці Британії?

Водночас «перлиною в короні» Британської імперії вважалася Індія. Розгляньте, чому саме. Як на модель управління вплинуло повстання сипаїв 1857–1858 рр.? Британська присутність супроводжувалася масовим будівництвом інфраструктури, запровадженням англійської мови в освіті та появою нових

політичних рухів, які наприкінці XIX ст. поставили питання національного самовизначення. Як на ці тенденції реагували в метрополії?

Переселенським колоніям Лондон був готовий надати більше самоврядування у формі надання статусу домініонів. Чому першою таким статусом отримала Канада у 1867 р.? Які території пізніше також отримали його? Як відбувався розподіл повноважень між метрополією та домініонами?

Французька колоніальна політика була більш централізованою та асиміляційною. Друга Французька колоніальна імперія, яка формувалася з 1830-х рр. (завоювання Алжиру), охопила до кінця століття майже всю Північно-Західну Африку, Індокитай і частину Океанії. Франція, на відміну від Британії, прагнула інтегрувати колонії в республіканську модель, хоча реальні механізми асиміляції часто обмежувалися культурною експансією та прямим адміністративним контролем. Розгляньте, як паралельно з економічною експлуатацією (особливо в Індокитаї), значну роль відігравала ідеологічна риторика про цивілізаторську місію Франції, яка вбачала у власній культурі універсальний зразок та який вплив це мало на місцеве населення. Проаналізуйте, чому після поразки в франко-пруській війні 1870-1871 рр. французька колоніальна експансія навіть прискорилась.

Одним з провідних об'єктів колоніальних зазіхань в XIX ст. стає Китай. Внаслідок Першої (1839–1842) і Другої (1856–1860) опіумних війн із Великою Британією та Францією Китай почав втрачати митну незалежність, передав Гонконг британцям і відкрив порти для західної торгівлі. Чому це сталося та як реагували інші країни? Ключовим механізмом колоніального тиску стала концесійна модель, за якою західні держави отримували ділянки в китайських містах (Шанхай, Тяньцзінь, Гуанчжоу), де діяли власні адміністрації, юрисдикції й навіть поліція. У цих умовах Китай зберігав формальний суверенітет, але фактично став напівколонією. Якими були особливості китайської моделі?

Соціальні наслідки колоніального тиску проявилися у серії масштабних повстань. Найкривавішим було Повстання тайпінів (1850–1864), яке мало релігійно-соціалістичний характер та Боксерське повстання 1899–1901 рр., що охопило Північний Китай і було спрямоване проти іноземців та християнських місіонерів. Якою була реакція колоніальних країн? І чи можна казати про остаточну втрату Китаєм незалежності?

Ще одним регіоном з активною колонізацією була Африка у XIX столітті, що перетворилась на арену безпрецедентного суперництва між провідними державами Європи. Якими були напрями їхньої експансії? В 1884–1885 рр. була проведена Берлінська конференція, що формалізувала принцип «ефективної окупації», згідно з яким держави могли претендувати на території лише за умови реального контролю. Якими були причини її проведення та наслідки? Цей форум дав старт «боротьбі за Африку», внаслідок якої до 1900 року майже весь континент, за винятком Ефіопії та Ліберії, опинився під колоніальним управлінням. Окремі колоніальні режими (зокрема, бельгійський) набули форми жорстокої експлуатації, що згодом викликало міжнародний осуд. Повстання (як-от Маджі-Маджі в Німецькій Східній Африці) були свідченням спротиву, але в більшості випадків – безрезультатними. Чи можна вважати кульмінацією на колоніальній політиці в Африці англо-бурську війну (1899–1902), завдяки якій Лондону вдалося встановити повний контроль над південноафриканськими бурськими республіками, багатими на золото та діаманти? Ця війна до того ж засвідчила жорстокість колоніального конфлікту та викликала гострі політичні дискусії в самій Британії.

Які саме, та як вони були пов'язані з феноменом джингоїзму – агресивного, шовіністичного патріотизму, який утверджував ідею переваги британської раси та моральної місії у підкоренні інших народів?

Підсумуйте вплив явища колоніалізму та імперіалізму на розвиток системи міжнародних відносин в другій половині XIX – на початку XX ст.

Джерела та література

1. Treaties between the Empire of China and foreign powers: Together with regulations for the conduct of foreign trade, etc. Taipei : Ch'eng-Wen Pub., 1966. 225 p. URL: <https://archive.org/details/treatiesbetween00chingoog>
1. Махонін О. «Територіальна експансія» іноземних екстериторіальних поселень у Китаї (друга половина XIX – 1920-ті рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2019. № 22. С. 71–78. URL: <https://periodicals.karazin.ua/apvvi/article/view/15883/14696>.
2. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. Київ : Критика, 2009. 198 с.
3. Aldrich R. Greater France: A History of French Overseas Expansion. Palgrave Macmillan, 1996. 388 p. URL: <https://archive.org/details/greaterfrancehis0000aldr>.
4. Aldrich R. Greater France: A History of French Overseas Expansion. Palgrave Macmillan, 1996. 388 p. URL: <https://archive.org/details/greaterfrancehis0000aldr>.
5. Andrew C. M., Kanya-Forstner A. S. Centre and periphery in the making of the second French colonial empire, 1815–1920. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 1988. Vol. 16, no. 3. P. 9–34. URL: <https://doi.org/10.1080/03086538808582766> (date of access: 16.05.2025).
6. Bickers R. Scramble for China: Foreign Devils in the Qing Empire, 1832-1914. Penguin Books, Limited, 2016. 218 p.
7. Colonialism: An international, social, cultural, and political encyclopedia / ed. by P. M. E. 1944-, S. P. M. Santa Barbara, CA : ABC-CLIO, 2003. 400 p. URL: https://archive.org/details/isbn_9791576073352_3.
8. Cvetkovski R., Barth V. Imperial Co-Operation and Transfer, 1870-1930: Empires and Encounters. Bloomsbury Publishing Plc, 2017. 256 p.
9. Darwin J. Empire Project: The Rise and Fall of the British World-System, 1830-1970. Cambridge University Press, 2009. URL: https://archive.org/details/empireprojectris0000darw_e6d0.
10. Dormois J.-P., Crouzet F. The Significance of the French Colonial Empire for French Economic Development (1815–1960). *Revista de Historia Económica / Journal of Iberian and Latin American Economic History*. 1998. Vol. 16, no. 1. P. 323–349. URL: <https://doi.org/10.1017/s021261090000714x> (date of access: 16.05.2025).
11. Gilbert R. The unequal treaties: China and the foreigner. London : J. Murray, 1976. 248 p.
12. Keltie J. S. Partition of Africa. University of Cambridge ESOL Examinations, 2015. 624 p.
13. Mitchell P., Lester A., Boehme K. Ruling the World: Freedom, Civilization and Liberalism in the Nineteenth-Century British Empire. Cambridge University Press, 2020. 510 p.

14. Pakenham T. Scramble for Africa. White Man's Conquest of the Dark Continent from 1876 to 1912. Little, Brown Book Group Limited, 1992. 800 p.
15. Press S. Rogue Empires: Contracts and Conmen in Europe's Scramble for Africa. Harvard University Press, 2017. 384 p.
16. The Cambridge History of China / ed. by J. K. Fairbank. Cambridge University Press, 1978. Vol. 10 : Part 1. 700 p.
URL: <https://doi.org/10.1017/chol9780521214476> (date of access: 17.05.2025).
17. The Cambridge History of China / ed. by J. K. Fairbank, K.-C. Liu. Cambridge University Press, 1980. Vol. 11 : Part 2. 702 p.
URL: <https://doi.org/10.1017/chol9780521220293> (date of access: 17.05.2025).
18. Thompson A. S., Magee G. B. Empire and Globalisation: Networks of People, Goods and Capital in the British World, C. 1850-1914. Cambridge University Press, 2010. 315 p.
19. . Wesseling H. L. European Colonial Empires, 1815–1919. Taylor & Francis Group, 2015. 304 p. URL: <https://archive.org/details/europeancolonial0000wess>.
20. Xu C. Imperialism in the city: war and the making of the municipal administration in the French Concession of Shanghai in the Taiping period, 1853–1862. *Urban History*. 2019. Vol. 47, no. 1. P. 126–151.
URL: <https://doi.org/10.1017/s0963926819000579> (date of access: 16.05.2025).
21. Yeh W.-h. Shanghai Splendor: Economic Sentiments and the Making of Modern China, 1843-1949. University of California Press, 2007. 319 p.

Заняття четверте **(2 години)**

Міжнародні відносини в умовах Першої світової війни

1. Системи союзів напередодні Першої світової війни та липнева криза 1914 року: стратегічні інтереси, дипломатичні протиріччя та механізми ескалації конфлікту.
2. Міжнародна політика Антанти в 1914–1917 роках: військові кампанії та дипломатичні зусилля.
3. Центральні держави в 1914–1917 роках: воєнна стратегія, геополітичні розрахунки та внутрішні виклики.
4. Трансформація балансу сил у 1917–1918 роках: вступ у війну США, революційні події в Російській імперії. Поразка Центральних держав і Комп'єнське перемир'я.

Методичні вказівки

Упродовж першої чверті XX століття міжнародна система перебувала у стані загострення суперечностей, які стали основою для розгортання Першої світової війни. Напередодні конфлікту формувалися складні системи альянсів – Троїстий союз і Антанта, що базувалися на взаємних стратегічних інтересах і прагненнях до збереження або зміни існуючого балансу сил. Проаналізуйте ключові вузли протиріч між європейськими країнами на початку XX століття, зокрема дипломатичні, економічні, колоніальні аспекти. Яким чином довгострокові стратегічні плани, такі як план «Шліффена», «Two power standard» у Великій Британії, план XVII у Франції, відображали амбіції держав і впливали на гонитву озброєнь? Чому саме Балкани у цей час стали «пороховим льохом Європи» і чому балканські війни 1912–1913 рр. не вирішили регіональних протиріч?

Особливо важливо розглянути події Липневої кризи 1914 року, яка стала каталізатором загальноєвропейської війни. Хто і з якою метою був залучений до вбивства в Сараєво, і як цей інцидент послужив спусковим механізмом для дипломатичних і військових подій? Дослідите дві паралельні лінії – дипломатичну та воєнну – в розгортанні кризи: чому дипломатія виявилася нездатною запобігти ескалації? Яким чином відбувався перехід від локального конфлікту до масштабної міжнародної війни? Хто, на вашу думку, несе найбільшу відповідальність за початок військових дій?

В ході війни країни Антанти реалізовували власні стратегічні цілі, зосереджуючись на військових кампаніях і дипломатичних зусиллях у 1914–1917 роках. Проаналізуйте, як держави-члени Антанти втілювали свої гранд-стратегії, зокрема на Західному фронті, і чи виправдали вони початкові очікування? Які нові виклики для ведення військових дій, дипломатії та економіки виникли у зв'язку з подіями на цьому театрі воєнних дій? Чому Італія обрала вступити у війну на боці Антанти у 1915 році, і як це вплинуло на загальний хід конфлікту? Якою була доля Сербії? Які проміжні результати військових дій на Західному фронті та морі були досягнуті до 1916 року, і наскільки вони задовольнили ворогуючі сторони?

Одночасно з цим, Центральні держави у 1914–1917 роках вели активну військову та дипломатичну діяльність з метою досягнення власних цілей.

Розгляньте воєнну стратегію, геополітичні розрахунки Німеччини, Австро-Угорщини, Османської імперії та Болгарії. Як ці країни координували свої дії на різних театрах бойових дій, і які виклики постали перед ними? Які були головні результати їхніх стратегій на початку війни? Як події на Східному фронті були пов'язані із подіями на Західному фронті?

Крім того, участь Османської імперії стала ключовим фактором воєнного протистояння на Близькому Сході та в регіоні Середземномор'я. У жовтні 1914 р. імперія вступила у війну на боці Центральних держав, що перетворило протоки Дарданелли та Босфор на стратегічно важливі об'єкти. Розгляньте, як контроль над цими артеріями впливав на морське сполучення Антанти з Росією, і чому спроба Антанти захопити Дарданелли в 1915 р. завершилася невдачею. Аналізуючи Дарданелльську (Галліпольську) операцію, зверніть увагу на поєднання військово-морського та десантного компонентів, причини невдачі та на наслідки цієї кампанії для кар'єри Мустафи Кемалю та британської політики в регіоні.

У контексті внутрішньої політики Османської імперії особливої уваги заслуговує геноцид вірмен, що розпочався у 1915 р. під приводом їхньої нібито нелояльності. Розгляньте, які політичні та ідеологічні чинники зумовили масові депортації й знищення вірменського населення в Анатолії. Як на ці події реагувала міжнародна спільнота? І чи можна вважати їх першим геноцидом XX століття в юридичному та історичному значенні?

Водночас Антанта планувала розпад Османської імперії задовго до завершення війни. У 1916 р. була укладена таємна угода Сайкса-Піко між Великою Британією та Францією, яка передбачала поділ османських володінь у Леванті та Месопотамії. Проаналізуйте геополітичні та імперські інтереси сторін, зафіксовані в угоді: які території мали перейти під британський, французький та умовно «міжнародний» контроль? Яку роль у цьому відігравала Російська імперія та чому оприлюднення угоди після більшовицької революції викликало міжнародний резонанс?

Зверніть також увагу на суперечність між угодою Сайкса-Піко та британськими обіцянками арабським лідерам щодо створення незалежної арабської держави в обмін на антивоєнне повстання проти османів. Як ця суперечність вплинула на політику на Близькому Сході?

3 1917 року баланс сил у світовій системі докорінно змінився. Продемонструйте, як вступ США у війну та революційні події в Російській імперії трансформували хід конфлікту. Якими були наслідки Лютневої та Жовтневої революцій для воєнних кампаній на Східному фронті? Як «Декрет про мир», Берестейський і Брест-Литовський договори вплинули на подальший перебіг війни? Проаналізуйте зміст «14 пунктів» Вудро Вільсона та реакцію на них у світовій спільноті. Які військові події на Західному фронті (провал весняного наступу 1918 року, серпневий контрнаступ Антанти) визначили майбутнє конфлікту? Дослідите вихід з війни Болгарії, Османської імперії та Австро-Угорщини, а також обставини підписання Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 року, що поклало край активним бойовим діям.

Підсумуйте значення Першої світової війни для трансформації системи міжнародних відносин.

Джерела та література

1. Міжнародні відносини напередодні й у період Першої світової війни 1914–1918 рр. (у документах і спогадах сучасників): хрестоматія / авт.-уклад.: О. І. Овчаренко, О. В. Сухушина. Черкаси: Вертикаль, 2016. 708 с. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/4270/1/mejdynar.pdf>
2. Lloyd George D. War Memoirs of David Lloyd George. Nicholson & Watson, 1933. V. 1. 577 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172878> (дата звернення 15 січня 2024 р.).
3. Lloyd George D. War Memoirs of David Lloyd George. Nicholson & Watson, 1933. V. 2. 553 p.. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.172812>
1. Велика війна 1914–1918 рр.: витоки, характер, наслідки: Монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. С.С.Трояна. К.: Видавничий дім «Кондор», 2018. 536 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/a0a2bff3-e722-4b46-bb6d-68deca6c4c0b>
2. Велика війна 1914–1918 рр.: осмислення трагічного досвіду: колективна монографія / Наукова редакція О. В. Добржанського, В. П. Фісанова. Рига, Латвія : Izdevnieciba “Baltija Publishing”, 2024. 336 с. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/485>
3. Віднянський С. Перша світова війна як найбільша криза європейської цивілізації (до 90-річчя початку Великої війни). *Історичний журнал*. 2004. № 9. С. 7–15.
4. Перша світова війна у фокусі історії (дипломатичні та політичні колізії Великої війни): монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. С. С. Трояна Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 352 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/55eb8f5b-dd7b-404e-81cc-4a92cb44f88a>
5. Перша світова війна і революції: вектори соціокультурних трансформацій : Колективна монографія / Наукова редакція д.і.н., проф. С.С. Трояна. К.: Кондор-Видавництво, 2017. 280 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/items/347c42a0-bbf3-4265-8e1a-e09eea52590a>
6. Перша світова війна у фокусі «плинної нестабільності»: міжнародна і внутрішня політика: Колективна монографія. / Наукова редакція д.і.н. проф. С. С. Трояна Київ: Кондор-Видавництво, 2019. 280 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/377634dc-42ac-4b20-9e06-b5604a4d793a/content>
7. Abbenhuis M., Tames I., Zeiler T. Global War, Global Catastrophe: Neutrals, Belligerents and the Transformations of the First World War. Bloomsbury Publishing Plc, 2021. 248 p.
8. A history of the Great War: World War One and the international crisis of the early twentieth century. New York : Oxford University Press, 2010. 433 p.
9. Bartrop P. R. The Routledge History of the First World War. London : Routledge, 2024. 862 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9781003363439> (date of access: 17.05.2025).
10. Buckley A., Afflerbach H., Summers C. On a Knife Edge: How Germany Lost the First World War. Cambridge University Press, 2022. 574 p.
11. Clark C. Sleepwalkers: How Europe Went to War In 1914. HarperCollins Canada, Limited, 2013. 736 p.

12. Cude M. R. Woodrow Wilson: The First World War and Modern Internationalism. Taylor & Francis Group, 2023. 206 p.
13. Ferguson N. The Pity of War: Explaining World War II. New York, NY : Basic Books, 1999. 563 p.
14. Gilbert M. Routledge Atlas of the First World War. Taylor & Francis Group, 1994. 218 p. URL: https://archive.org/details/routledgeatlasof0000gilb_b2n8.
15. Hastings M. Catastrophe 1914: Europe Goes to War. Vintage, 2014. 704 p.
16. Keene J. D. United States and the First World War. Taylor & Francis Group, 2021. 177 p.
17. Lloyd N. Eastern Front: A History of the First World War. Penguin Books, Limited, 2024. 448 p.
18. MacMillan M. War That Ended Peace: The Road to 1914. Penguin Random House, 2013. 784 p.
19. Martel G., Joll J. Origins of the First World War. Taylor & Francis Group, 2023. 405 p.
20. Martel G., Robson S. First World War. Pearson Education, Limited, 2013. 448 p.
21. Mombauer A. The Causes of the First World War: The Long Blame Game. Routledge, 2024. 400 p.
22. Mulligan W. Origins of the First World War. Cambridge University Press, 2018. 258 p.
23. Steiner Z. S. Lights That Failed: European International History, 1919-1933. Oxford University Press, 2005. 955 p.
24. Storey W. K. First World War: A Concise Global History. Rowman & Littlefield Publishers, Incorporated, 2020. 274 p.
25. Williamson D. Access to History: War and Peace - International Relations, 1878-1941. Hodder Education Group, 2009. 224 p.
26. Wolford S. Politics of the First World War: A Course in Game Theory and International Security. Cambridge University Press, 2019. 464 p.

Веб-ресурси:

1. Онлайн енциклопедія Першої світової війни: <http://www.1914-1918-online.net/>

Заняття п'яте (2 години)

Німецька проблема та репараційне питання в 1919–1933 рр.

1. Паризька мирна конференція 1919–1920 рр. та позиції держав-переможниць щодо мирного врегулювання з Німеччиною. Основні положення Версальського мирного договору.
2. Репараційне питання в повоєнній міжнародній політиці. Генуезька конференція та Рапалльський договір 1922 р.
3. Рурська криза 1923 р. в контексті міжнародних відносин. «План Дауеса» 1924 р. як інструмент стабілізації.
4. Локарнська конференція 1925 р. та її наслідки для системи європейської безпеки. Дипломатичні відносини Веймарської республіки з СРСР.
5. Вплив світової економічної кризи 1929–1933 рр. на репараційне питання: від плану Янга до Лозаннської конференції 1932 р.

Методичні вказівки

Після завершення Першої світової війни міжнародна спільнота постала перед необхідністю створення нової системи міжнародних відносин, яка мала запобігти повторенню подібного конфлікту. Вирішення «німецького питання» – відповідальності Німеччини за війну, умов миру та відшкодування збитків – стало одним з ключових викликів для переможців. Паризька мирна конференція, що тривала з січня 1919 по січень 1920 року, визначила основи нової європейської та глобальної архітектури безпеки.

Розгляньте умови скликання та формат роботи Паризької мирної конференції. Хто з учасників (США, Велика Британія, Франція, Італія, Японія) мав найбільший вплив на її рішення? Якими були позиції провідних країн щодо Німеччини? Французька сторона (Жорж Клемансо) наполягала на максимальному ослабленні Німеччини та гарантіях безпеки, Британія (Девід Ллойд Джордж) прагнула зберегти баланс сил у Європі, а США (Вудро Вільсон) орієнтувалися на створення Ліги Націй та впровадження "14 пунктів" як основи нового порядку. У чому полягали основні розбіжності між союзниками?

Підсумком конференції стала Версальська мирна угода (28 червня 1919 р.), яка наклала жорсткі обмеження на Німеччину: втрату колоній, скорочення армії, демілітаризацію Рейнської зони, передачу територій (наприклад Ельзас і Лотарингія повертались Франції, Познань і Західна Пруссія – Польщі тощо). Що таке "стаття 231" угоди, чому вона стала предметом гострої критики і як її тлумачити відповідно нормам міжнародного права? Які механізми гарантій безпеки були запропоновані Франції (зокрема – обіцянка гарантій з боку США і Великої Британії)? Чому Сенат США відмовився ратифікувати угоду, і коли Вашингтон уклав окремий договір з Німеччиною.

Проаналізуйте, як розвивалось репараційне питання після підписання Версальського договору. На конференціях в Спа (1920) та Лондоні (1921) було погоджено механізми сплати репарацій і визначено суму в 132 млрд золотих марок. Якими були аргументи сторін у цьому процесі? Які цілі переслідувала Франція та які зовнішньополітичні дилеми викликали репарації

Водночас економічна ситуація в Європі залишалася напруженою. Які завдання стояли перед Генуезькою конференцією (квітень-травень 1922 р.)? Хто не був запрошений і чому? Паралельно, на тлі дипломатичної ізоляції, Німеччина та радянська Росія уклали Рапальський договір (16 квітня 1922 р.), який передбачав взаємне визнання, скасування боргових претензій та економічну співпрацю. Яким був міжнародний резонанс цієї угоди?

У відповідь на відмову Німеччини сплачувати репарації, французькі та бельгійські війська окупували Рурську область у січні 1923 року. Це викликало гостру політичну кризу, гіперінфляцію в Німеччині та серйозне напруження у франко-британських відносинах. Чи намагалася Франція таким чином змінити механізм примусу Німеччини? Як ця ситуація вплинула на фінансову стабільність у Франції? Чи мав СРСР наміри втручатися в німецькі справи в жовтні 1923 року? Як було вирішено Рурську кризу?

За ініціативи США було сформовано міжнародний комітет під головуванням Чарльза Дауеса. Його план (1924) передбачав реструктуризацію виплат, залучення американських кредитів до німецької економіки та часткову нормалізацію ситуації. Наскільки ефективним виявився цей механізм і як він вплинув на європейську стабільність у середньостроковій перспективі?

Після перемоги у Франції лівого картелю та лейбористів у Великій Британії в 1924 р., відбулися зрушення в міжнародному кліматі. За ініціативи Густава Штресемана Німеччина прагнула до політичної реабілітації. У 1925 р. відбулася Локарнська конференція, де був підписаний Рейнський гарантійний пакт, за яким кордони Німеччини з Францією та Бельгією визнавалися остаточною (але не з Польщею і Чехословаччиною). Що це означало для майбутньої європейської безпеки? Коли і на яких умовах Німеччина вступила до Ліги Націй? Паралельно розвивалися відносини Німеччини з СРСР – укладено Берлінський договір (1926) про нейтралітет у разі нападу третьої держави, що свідчило про прагматичне співробітництво між двома міжнародно ізольованими країнами. Розгляньте стратегію Берліну.

В 1929 році розпочалась Велика депресія 1929–1933 рр. Як вона вплинула на нові плани врегулювання репараційної проблеми, такі як план Янга? На фоні економічного краху США запропонували мораторій Гувера (1931), що тимчасово припинив репараційні виплати. Хто був ініціатором цієї пропозиції? Невдовзі, на Лозаннській конференції (1932), репарації були суттєво скорочені, хоча її рішення залишились без ратифікації, особливо в умовах приходу до влади в Німеччині нацистів у 1933 р. Коли Німеччина остаточно припинила репараційні виплати за Першу світову війну?

Підсумуйте вплив німецької проблеми та репараційного питання на функціонування Версальсько-Вашингтонської системи.

Джерела та література

1. Locarno: A collection of documents. London: W. Hodge, 1936.
URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.6779/mode/2up>.

1. Дюрозель Ж. Б. Історія дипломатії з 1919 до наших днів. К., 1995. 903 с.

2. Fischer C. The Ruhr Crisis, 1923-1924. Oxford : Oxford University Press, 2003. 312 p.
3. Gomes L. German Reparations, 1919-1932: A Historical Survey. Houndmills, Basingstoke, Hampshire : Palgrave Macmillan, 2010. 255 p.
4. Graebner N. A., Bennett E. M. Versailles Treaty and Its Legacy: The Failure of the Wilsonian Vision. University of Cambridge ESOL Examinations, 2014. 286 p.
5. Johnson G. Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929. Taylor & Francis Group, 2004. 256 p.
6. Keylor W. I. Twentieth Century and Beyond: An International History since 1900. Oxford University Press, Incorporated, 2009. 576 p.
7. Macmillan M. O. Paris 1919: Six Months That Changed The World. New York : Random House, 2002. 570 p.
8. Making of a World Order: Global Historical Perspectives on the Paris Peace Conference and the Treaty of Versailles. Routledge, 2023. 290 p.
9. Marks S. The illusion of peace: International relations in Europe, 1918-1933. New York : St. Martin's Press, 1976. 184 p.
10. Steiner Z. S. Lights That Failed: European International History, 1919-1933. Oxford University Press, 2005. 955 p.
11. The End of French Predominance in Europe: The Financial Crisis of 1924 And the Adoption of the Dawes Plan. ACLS History E-Book Project, 2001. 472 p.
12. The Genoa Conference: European diplomacy, 1921-1922. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1984. 365 p.
13. The Treaty of Versailles: A reassessment after 75 years / ed. by B. M. F., F. G. D., G. Elisabeth. Washington, D.C : German Historical Institute, 2006. 674 p.
14. Trachtenberg M. Reparation in World Politics: France and European Economic Diplomacy, 1916-1923. Columbia University Press, 2019. 424 p.
15. Treaty of Versailles: A Primary Document Analysis. ABC-CLIO, 2018. 294 p.

Веб-ресурси:

1. Онлайн енциклопедія Першої світової війни: <http://www.1914-1918-online.net/>
2. The Versailles Treaty June 28, 1919 // https://avalon.law.yale.edu/subject_menus/versailles_menu.asp

Заняття шосте (2 години)

Криза та демонтаж Версальської системи в Європі.

1. Спроби формування системи колективної безпеки в Європі у 1933–1935 рр.
2. Агресивні дії Італії та Німеччини у 1934–1937 рр. Утворення осі «Берлін – Рим» та політика «умиротворення агресора».
3. Громадянська війна в Іспанії та її міжнародні аспекти.
4. Загострення ситуації в 1938 році: аншлюс Австрії та доля Чехословаччини під час Мюнхенської конференції 1938 р.
5. Передвоєнна криза 1939 р. Пакт Молотова – Ріббентропа та його наслідки.

Методичні вказівки

Версальська система, створена після Першої світової війни, мала на меті забезпечити тривалий мир у Європі шляхом демілітаризації, створення механізмів колективної безпеки та контролю над потенційно реваншистськими державами, насамперед Німеччиною. Проте політичні, економічні та ідеологічні кризи міжвоєнного періоду поступово призвели до її занепаду. Виникнення авторитарних і тоталітарних режимів, зростання націоналізму, Велика економічна депресія та слабкість міжнародних інституцій сприяли посиленню ревізіоністських настроїв у Німеччині, Італії та Японії. Саме в цьому контексті слід аналізувати руйнування системи колективної безпеки в 1930-х роках. Проаналізуйте ідеї, викладені ідеологами націонал-соціалізму у програмних документах та виступах. Зверніть увагу на поняття "життєвого простору", расової боротьби, антисемітизму, антикомунізму, антилібералізму, антидемократизму. Яким чином ці ідеї були адаптовані у зовнішньополітичній стратегії Німеччини з моменту приходу до влади Гітлера у 1933 році?

Розгляньте Женевську конференцію з роззброєння (1932–1934) та зміну позиції Німеччини після приходу до влади Гітлера.

Чому у 1933 році Берлін оголосив про вихід із конференції та Ліги Націй? Як це було пов'язано з провалом проєкту «пакту чотирьох»? Проаналізуйте, як у березні 1935 року, з проголошенням загального військового обов'язку, Німеччина фактично відмовилась від частини зобов'язань Версальського договору.

Розгляньте політику фашистської Італії під проводом Беніто Муссоліні. Які цілі ставила перед собою країна у зовнішній політиці? Проаналізуйте італо-ефіопську війну 1935–1936 років: причини, хід бойових дій, реакцію Ліги Націй та впровадження (та обмеження) санкцій проти Риму. Проаналізуйте німецько-польський пакт 1934 року та суперечку між Італією та Німеччиною щодо майбутнього Австрії.

Оцініть роль Східного пакту та фактор убивства Луї Барту у 1934 році, що підірвало французькі ініціативи створення системи колективної безпеки. Розгляньте вступ СРСР до Ліги Націй, підписання франко-радянської (1935) та чехословацько-радянської (1935) угод. Чому ці угоди не стали ефективною противагою експансіоністським планам Берліна? Дослідите спроби створення «фронту Стреси» у 1935 році та його фактичний розпад після укладення англо-німецької морської угоди. Який вплив це мало на подальшу ерозію Версальської

системи? Розгляньте: повернення Саару до Німеччини (1935) та ремілітаризацію Рейнської зони (1936). Оцініть значення італо-німецького зближення, створення осі «Берлін – Рим», а також укладення Антикомінтернівського пакту 1936 року (Німеччина та Японія; з 1937 – й Італія). Яку роль відіграло це об'єднання у формуванні геополітичного ревізійністського блоку напередодні Другої світової війни?

Проаналізуйте міжнародні аспекти громадянської війни в Іспанії (1936–1939): Яку допомогу надали Франко Німеччина й Італія? Яка була позиція СРСР, західних країн і створеного Комітету з невтручання? Як перемога Франко вплинула на геополітичний баланс у Середземномор'ї?

Розгляньте аншлюс Австрії 1938 року, його підготовку та реалізацію. Яку роль відіграли місцеві націонал-соціалісти та плебісцит? Дослідіть ситуацію навколо Судетської області в Чехословаччині та Мюнхенську угоду 1938 року. Як Велика Британія та Франція сприяли реалізації політики «умиротворення»?

В кінці розгляньте кризи 1939 року: окупацію залишків Чехословаччини, територіальні зміни в Східній Європі, проголошення гарантій Польщі, Румунії, Греції з боку Лондона та Парижа. Якою була позиція СРСР у цей період, як проходили перемовини з Францією та Великою Британією, і чому вони завершилися безрезультатно? Проаналізуйте підписання пакту Молотова – Ріббентропа, логіку дій обох сторін та зміст секретних протоколів. Який вплив цей пакт мав на розв'язання Другої світової війни та чому радянська сторона довгий час заперечувала його існування? Хто на Вашу думку несе відповідальність за розв'язання Другої світової війни? Які наукові підходи існують щодо цього?

Підсумуйте історичні уроки, пов'язані із занепадом Версальської системи в Європі.

Джерела та література

1. Documents on British Foreign Policy 1919-1939. Second Series. Volume XII-XVIII. // [https://archive.org/search.php?query=Documents%20on%20British%20Foreign%20Policy%201919-1939.%202%20Series&\[\]=subject%3A%22Documents+on+British+Foreign+Policy+1919-1939+Second+Series%22](https://archive.org/search.php?query=Documents%20on%20British%20Foreign%20Policy%201919-1939.%202%20Series&[]=subject%3A%22Documents+on+British+Foreign+Policy+1919-1939+Second+Series%22)
 2. Documents on British Foreign Policy 1919-1939. 3rd Series. Volume 1-7. // <https://archive.org/search.php?query=Documents%20on%20British%20Foreign%20Policy%201919-1939.%203rd%20Series>
 3. Shirer W. L. Berlin diary. London : Sphere, 1970. 493 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.178047>.
-
1. Маєвський П. М. Коли спалахне війна? 1938. Аналіз кризи. Київ, 2024. 600 с.
 2. Віднянський С., Грицюк В., Лисенко А. Початок "Другої імперіалістичної війни" та "українське питання": деякі дипломатичні, політичні, воєнні аспекти. *Український історичний журнал*. 2019. № 5. С. 4.-24. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2019_5_3

3. Ткачук Т. А. "Аншлюс" Австрії та позиція країн Заходу. Гілея: науковий вісник. 2018. Вип. 135. С. 394-398. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2018_135_98.
4. Ткачук Т. Мюнхенська угода 1938 року: підходи британського політикуму і дипломатії Європейські історичні студії. 2018. № 10. С. 253-274. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eis_2018_10_16.
5. Adamthwaite A. P. Making of the Second World War. Taylor & Francis Group, 2013. 244 p.
6. Alpert M. A New International History of the Spanish Civil War. New York : St. Martin's Press, 1997. 209 p. URL: <https://archive.org/details/newinternational0000alpe>.
7. Bell P. M. H. The Origins of the Second World War in Europe. 2nd ed. London [u.a.] : Longman, 2007. 398 p. URL: https://archive.org/details/originsofsecondw0000bell_m5f6.
8. Bouverie T. Appeasing Hitler: Chamberlain, Churchill and the Road to War. Penguin Random House, 2019. 512 p.
9. Brendon P. The Dark Valley: A Panorama of the 1930s. London : Jonathan Cape, 2000. 701 p.
10. Dark continent: Europe's twentieth century. New York : A.A. Knopf, 1999. 487 p.
11. Duroselle J.-B. France and the Nazi Threat 1932-1939: The Collapse of French Diplomacy. Enigma Books, 2004. 540 p.
12. Kaiser D. E. Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War: Germany, Britain, France, and Eastern Europe, 1930-1939. Princeton University Press, 1980. 346 p. URL: <https://archive.org/details/economicdiplomac0000kais>.
13. Keylor W. I. Twentieth Century and Beyond: An International History since 1900. Oxford University Press, Incorporated, 2009. 576 p. URL: https://archive.org/details/twentiethcentury0000keyl_6ed.
14. Paul P. Spanish Civil War: Reaction, Revolution and Revenge. Harper Perennial, 2007. 320 p. URL: <https://archive.org/details/spanishcivilwarr00pres>.
15. Steiner Z. The Triumph of the Dark. European International History, 1933-1939. Oxford : Oxford University Press, 2011. 1256 p. URL: <https://archive.org/details/triumphofdarkeur0000stei>.
16. Tarling N., Lamb M. From Versailles to Pearl Harbor: The Origins of the Second World War in Europe and Asia. Red Globe Press, 2001. 256 p. URL: <https://archive.org/details/fromversailles0000lamb>.
17. Taylor A. J. P. Origins of the Second World War. Penguin Books Canada, Limited, 1987. 360 p.
18. The foreign policy of Hitler's Germany: Starting World War II, 1937-1939. Atlantic Highlands, New Jersey : Humanities Press, 1993. 728 p. URL: https://archive.org/details/foreignpolicyofh0000wein_f9p5.
19. Watt D. C. How War Came: The immediate origins of the Second World War, 1938-1939. New York, USA : Pantheon Books, 1989. 736 p. URL: <https://archive.org/details/howwarcameimmedi0000watt>.
20. Williams A. J. France, Britain and the United States in the Twentieth Century 1900–1940. London : Palgrave Macmillan UK, 2014. URL: <https://doi.org/10.1057/9781137315458> (date of access: 17.05.2025).
21. Wiskemann E. The Rome-Berlin Axis: A History Of The Relations Between Hitler And Mussolini. Kessinger Publishing, LLC, 2007. 400 p.

Заняття сьоме (2 години)

Німецьке питання в умовах «Холодної війни» у 1945–1962 рр.

1. Дипломатичне протистояння навколо німецького питання у 1945–1947 рр. і шлях до розколу Німеччини. Міжнародні аспекти та наслідки першої Берлінської кризи.
2. Створення двох німецьких держав у контексті політики західних союзників і Радянського Союзу наприкінці 1940-х – на початку 1950-х рр.
3. Європейський оборонний проєкт і питання інтеграції ФРН до НАТО. «Нота Сталіна» 1952 р. та реакція провідних держав. План Ідена 1954 р. та вступ ФРН до НАТО.
4. Зовнішньополітична стратегія Бонна щодо Саарського питання, СРСР та НДР в 1950-х рр.
5. Друга Берлінська криза 1958–1961 рр.: від «ультиматуму Хрущова» до спорудження Берлінського муру.

Методичні вказівки

Після арешту уряду Дьоніца 23 травня 1945 р. питання майбутнього Німеччини повністю перейшло під контроль союзників. Визначте, як у Декларації про поразку Німеччини було зафіксовано принципи окупаційної політики та в чому полягала реалізація концепції чотирьох «Д» (демілітаризація, денацифікація, демократизація, декартелізація). Порівняйте підходи СРСР і західних держав до повоєнного врегулювання. Дайте оцінку Нюрнберзькому процесу: кого судили, за що, і які були юридичні та політичні наслідки?

Зверніть увагу на радянську позицію, яку представив В'ячеслав Молотов на Паризькій конференції РМЗС 1946 року. Чому вона викликала протидію Лондона та Вашингтона? Розгляньте розбіжності у поглядах на репарації, економічну політику та державне управління в окупованій Німеччині. Що стало причиною провалу Московської та Лондонської сесій Ради міністрів закордонних справ? Як розходження між союзниками сприяли зростанню напруги в Берліні? Розкрийте причини Першої Берлінської кризи 1948–1949 рр. Якою була мета радянської блокади Західного Берліну та як західні держави реалізували повітряний «міст» (операція «Вітлз»)? Визначте, чому дипломатичне вирішення конфлікту було ускладнене та що змусило радянське керівництво врешті змінити курс.

Проаналізуйте, як невдача домовленостей союзників щодо спільного управління Німеччиною призвела до інституційного поділу країни. Як на створення ФРН (1949 р.) вплинули грошова реформа та ухвалення Основного Закону? У якому контексті виникла НДР? Чому історик Вілфрід Лот назвав її «небажаною дитиною Сталіна»?

Дослідіть, як Захід та Схід обґрунтовували легітимність своїх державних утворень, і що означало для обох сторін питання єдиного представництва німецької нації. Вкажіть, як Саарське питання вплинуло на дипломатичні відносини, та коли відбулась спроба інтеграції цієї області до Франції. Якою була реакція союзників та СРСР?

Поясніть, чому після створення ФРН західні держави порушили питання її участі в оборонних структурах. Які аргументи висував Вашингтон, просуваючи ідею приєднання Західної Німеччини до НАТО? Чому Франція виступила проти, і що собою являв альтернативний «план Плевена»? Проаналізуйте радянську реакцію на ці ініціативи: у чому полягала суть «ноти Сталіна» 1952 р. та чому її відкинули західні уряди? Дайте оцінку пропозиціям СРСР про об'єднання Німеччини. Окремо охарактеризуйте причини провалу проєкту Європейського оборонного співтовариства. Що замість цього запропонував План Ідена (1954 р.) та яку форму інтеграції ФРН до НАТО було врешті решт реалізовано в 1955 р.?

Визначте пріоритети західнонімецької дипломатії у першій половині 1950-х рр. Як уряд Аденауера вирішував Саарське питання та яку роль відіграли референдум 1955 року і договір 1956 р.? З'ясуйте, як Бонн реагував на політику СРСР та позицію уряду НДР щодо возз'єднання. Чому ФРН категорично не визнавала Східну Німеччину та відмовлялась встановлювати дипломатичні зв'язки з державами, що встановлювали контакти з НДР? Поясніть сутність «доктрини Гальштейна» (1955), її політичні цілі та міжнародний резонанс.

Дослідіть причини ескалації навколо Західного Берліну. Що спонукало М. Хрущова у листопаді 1958 р. висунути ультиматум щодо виводу західних військ? Яку роль в цьому відігравала НДР? Проаналізуйте, що означала пропозиція перетворити Західний Берлін на «вільне демілітаризоване місто». Вивчіть перебіг переговорів у Женеві 1959 р., плани Громико та Гертера, а також значення Паризького саміту 1960 р. Чому його було зірвано? Якою була реакція США, Великої Британії та ФРН на радянські ініціативи? Яку позицію займала Франція? Поясніть роль зустрічі Хрущова з Кеннеді у Відні 1961 р. Чому не вдалося досягти компромісу? Розкрийте мотиви побудови Берлінського муру 13 серпня 1961 р. та міжнародну реакцію на цей крок. Чому події на КПП «Чарлі» в жовтні 1961 р. стали однією із найбільш напружених сторінок холодної війни та німецького питання?

Підсумуйте вплив німецького питання на еволюцію холодної війни на європейському театрі.

Джерела та література

1. Acheson D. *Sketches from Life of Men I Have Known*. New York: Harper. 1959. URL: <https://archive.org/details/sketchesfromlife00ache/mode/2up>
2. Adenauer K. *Memoirs, 1945-1953*. Chicago: Henry Regnery, Co. 1966. URL: <https://archive.org/details/konradadenauerme0000beat/mode/2up>
3. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946 (Official English Text). Compiled by the Secretariat of the Tribunal under the authority of the Allied Control Authority for Germany. Nuremberg: International Military Tribunal., 1947-1949. 42 vols. Nuremberg, 1947. URL: <https://archive.org/details/TrialOfTheMajorWarCriminalsBeforeTheInternationalMilitaryTribunalNuremberg14Nove/Trial%20of%20the%20major%20war%20criminals%20before%20the%20International%20Military%20Tribunal%2C%20Nuremberg%2C%2014%20November%201945-1%20October%201946%20Volume%2010/>
4. «Холодна війна» (1946–1991 рр.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ

імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL:
<http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf>

1. Джадт Т. Після війни. Історія Європи від 1945 року. К., 2020. 928 с.
2. Іванов В. М. Нюрнберзький процес: історичне та правове значення (до 70-річчя Міжнародного військового трибуналу) // Часопис Київського університету права. 2015. № 3. С. 24–28. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2015_3_7. (
3. Коваленко Л. В. Курс Великої Британії щодо “німецького питання” (1949–1961 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. Т. 2. С. 92–97. URL: http://old.istznu.org/page/issues/44/19_2.pdf (
4. Кудряченко А. І. Берлінська криза 1948–1949 років – балансування на межі війни. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин*. Зб. наук. праць. Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фенікс, 2014. С. 88–99. URL: <https://elibrary.ivinas.gov.ua/280/> (
5. Курнишова, Ю. М. Танки на Фрідріхштрассе: американсько-радянська конфронтація 1961 р. *Історичний журнал*. 2004. № 5. С. 49–54.
6. Banchoff T. German Problem Transformed: Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945–1995. University of Michigan Press, 2010. 232 p.
7. Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War. University Press of Kentucky, 2012. 432 p.
8. Childs D. Confronting the German question: Germans on the East-West divide. *International Affairs*. 1989. Vol. 65, no. 2. P. 350. URL: <https://doi.org/10.2307/2622126> (date of access: 17.05.2025).
9. Cioc M., Steininger R., Hedges J. T. German Question: The Stalin Note of 1952 and the Problem of Reunification. Columbia University Press, 1990. 188 p.
10. Creswell M., Trachtenberg M. France and the German Question, 1945–1955. *Journal of Cold War Studies*. 2003. Vol. 5, no. 3. P. 5–28. URL: <https://doi.org/10.1162/152039703322286746> (date of access: 17.05.2025).
11. Germany, 1945–1990: A Parallel History. Central European University Press, 2004. 289 p.
12. Harrington D. F. Berlin on the Brink: The Blockade, the Airlift, and the Early Cold War. University Press of Kentucky, 2012. 432 p.
13. Lakishyk D. German Question in the Foreign Policy Strategy of the USA in the Second Half of the 1940s–1980s. *Європейські історичні студії*. 2020. № 16. P. 73–92. URL: <http://eustudies.history.knu.ua/16-2020-lakishyk/>
14. Lewkowicz N. German Question and the Origins of the Cold War: New Edition. Lulu Press, Inc., 2021. 162 p. URL: <https://archive.org/details/germanquestionor0000lewk>.
15. Loth W. Stalin's unwanted child: The Soviet Union, the German question, and the founding of the GDR. New York : St. Martin's Press, 1998. 234 p.
16. Marrus M. R. The Nuremberg War Crimes Trial, 1945–46: A Documentary History (The Bedford Series in History and Culture). Bedford/St. Martin's, 1997. 276 p.
17. McAllister J. No Exit: America and the German Problem, 1943–1954 (Cornell Studies in Security Affairs). Cornell University Press, 2002. 288 p. URL: https://archive.org/details/noexitamericager00mcal_0/mode/2up.

18. Szanajda A. The Allies and the German Problem, 1941-1949: From Cooperation to Alternative Settlement. Palgrave Pivot, 2015. 124 p.
19. The Berlin Wall Crisis: Perspectives on Cold War Alliances / ed. by J. G. (Editor), K. S. (Editor). Palgrave Macmillan, 2003. 256 p.
20. Winkler H. A., Sager A. Germany: the Long Road West. Oxford University Press, 2022. Vol. 2 : 1933-1990. 710 p.
21. Zubok V. M. Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. University of North Carolina Press, 2009. 504 p.

Beŭ-pecypcy:

1. German History in Documents and Images. Occupation and the Emergence of Two States (1945-1961). URL: https://germanhistorydocs.ghi-dc.org/sub_docs.cfm?section_id=14

Заняття восьме **(2 години)**

Німецька проблема в другій половині 1960-х – на початку 1990-х рр.: від «Нової східної політики» до об'єднання Німеччини.

1. Німецько-німецькі відносини у 1960-х рр. та еволюція політики ФРН щодо НДР: від конфронтації до діалогу.
2. «Нова східна політика» Віллі Брандта: ідейні засади та ключові угоди.
3. Міжнародна діяльність ФРН і НДР у 1974–1985 рр.: участь у глобальних процесах та вплив «другої холодної війни».
4. Перебудова в СРСР і наростання кризи в НДР в другій половині 1980-х рр.
5. Падіння Берлінського муру 1989 р та об'єднання Німеччини в 1989–1990 рр.: міжнародні аспекти.

Методичні вказівки

Після завершення другої Берлінської кризи та будівництва Берлінського муру в 1961 р. відносини між ФРН і НДР набули більш стабільного характеру. Із другої половини 1960-х рр. всередині ФРН почала формуватись думка про необхідність перегляду цієї жорсткої позиції. Новий уряд коаліції ХДС/СДПН на чолі з канцлером Куртом Кізіngerом почав вживати кроків у напрямі «гуманітарного зближення» з НДР: підтримка родинних зв'язків, культурних обмінів, розширення економічних контактів. Цей поступовий відхід від конфронтації відкрив шлях до перегляду засад зовнішньої політики ФРН.

Загальноєвропейський контекст також сприяв змінам: розрядка між СРСР і США, переговори щодо контролю над озброєннями, зменшення ризику масштабного конфлікту. Все це створювало передумови для нового бачення німецького питання в європейському контексті.

Поворотним моментом стала перемога СДПН на парламентських виборах 1969 року. Новий федеральний канцлер Віллі Брандт започаткував курс на перегляд німецької східної політики. В основі так званої Ostpolitik лежала концепція «змін через зближення» (Wandel durch Annäherung), розроблена радником Брандта Егоном Багом. На відміну від конфронтаційної політики попередніх десятиліть, нова стратегія орієнтувалася на поступове зближення ФРН із соціалістичними державами шляхом діалогу, поступок і юридичного визнання повоєнних реалій. Які фактори сприяли трансформації зовнішньополітичного курсу ФРН у 1969–1970 рр.? Чи можна вважати зміну курсу результатом внутрішнього політичного оновлення, чи, радше, адаптацією до зовнішньополітичного тиску?

У серпні 1970 р. було підписано Московський договір між ФРН і СРСР, яким сторони визнавали непорушність повоєнних кордонів у Європі, а також відмовлялися від застосування сили у вирішенні суперечностей. У грудні 1970 р. у Варшаві було укладено аналогічну угоду з Польщею, що передбачала визнання кордону по Одеру-Нейсе. Для частини німецького суспільства це означало фактичну відмову від претензій на історичні східні території – Сілезію, Померанію, Східну Пруссію. Разом із тим, це був важливий крок у напрямі примирення та побудови довіри. То чи означала Ostpolitik остаточну відмову ФРН від ідеї

об'єднання Німеччини? Наскільки принцип визнання повоєнного статус-кво суперечив чи, навпаки, сприяв довгостроковому возз'єднанню?

У 1971 році було досягнуто Чотиристоронньої угоди щодо Західного Берліна, підписаної представниками чотирьох держав-переможниць у Другій світовій війні. Вона гарантувала вільний доступ до Західного Берліна та визнавала особливий статус міста. Ця домовленість створила умови для підписання Основного договору між ФРН і НДР у грудні 1972 року, який врегулював міждержавні стосунки, передбачав обмін представництвами й визначав принципи взаємної поваги та співпраці. У 1973 році обидві німецькі держави були прийняті до ООН. Які правові та зовнішньополітичні наслідки мали ці договори?

Якою мірою «Нова східна політика» була компромісом між реальністю та ідеалами? Чи можна її розглядати як моральний вибір у складному історичному контексті, чи радше як прагматичну стратегію виживання? У довгостроковій перспективі *Ostpolitik* мала значний гуманітарний і суспільний ефект. Вона відкрила можливості для контактів між людьми з обох частин Німеччини, створила основу для культурного обміну, сприяла виникненню певних елементів довіри навіть у межах жорсткого блокового поділу. У який спосіб діалог і компроміс вплинули на довгострокову динаміку міжнародних відносин у Європі?

В середині 1970-х – на початку 1980-х рр. обидві німецькі держави – Федеративна Республіка Німеччина та Німецька Демократична Республіка – відігравали активну роль у міжнародних відносинах, намагаючись посилити власні позиції. Зовнішньополітична активність обох країн відображала не лише їхні внутрішні прагнення до стабілізації або збереження режимів, але й ширші процеси, пов'язані з еволюцією розрядки та новим витком глобального протистояння.

Ключовою подією, яка формалізувала визнання обох німецьких держав і створила нові рамки для їхньої міжнародної діяльності, стала участь ФРН і НДР у Нараді з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінкі, 1975). Підписання Заключного акту, який містив як принципи поваги до кордонів та невтручання у внутрішні справи, так і гуманітарний блок (зокрема – права людини), відкрило нові можливості для тиску на авторитарні режими. ФРН розглядала ці положення як морально-дипломатичний інструмент впливу на НДР, сприяючи поширенню демократичних цінностей і підтримуючи опозиційні кола. Чи можна вважати участь НДР у Гельсінському процесі спробою посилення власної міжнародної легітимності, попри авторитарний характер режиму? Наскільки ефективно ФРН використовувала «гуманітарний вимір» Гельсінського акту у відносинах зі Сходом?

У другій половині 1970-х років стосунки між двома німецькими державами досягли відносної стабільності. Зросли економічні контакти, укладалися численні угоди, відбувались регулярні візити офіційних осіб. Символічною подією став візит канцлера ФРН Гельмута Шмідта до Еріха Гонекера в 1981 р. Ці контакти мали прагматичний характер: ФРН надавала економічну допомогу та кредити НДР, намагаючись зменшити соціальну напруженість на Сході та стимулювати м'яку трансформацію режиму.

Проте, з початком «другої холодної війни» простір для діалогу значно скоротився. Вторгнення СРСР до Афганістану (1979), розміщення радянських ракет СС-20 та американських «Першингів» у ФРН (початок 1980-х), а також політика адміністрації Рейгана щодо «імперії зла» призвели до кризи довіри між блоками. У цій ситуації ФРН змушена була балансувати між зобов'язаннями перед

союзниками по НАТО та необхідністю збереження «східного курсу». Водночас режим НДР вдався до ще більшої ізоляції, активізував репресивну політику й згорнув багато міждержавних ініціатив. Які зовнішньополітичні виклики постали перед ФРН у контексті розміщення американських ракет? Як зміна глобального клімату безпеки вплинула на реальну дієвість Ostpolitik?

НДР у цей період продовжувала курс на зміцнення міжнародної суб'єктності. Її дипломатія орієнтувалася на країни «третього світу» та Рух неприєднання, де східнонімецьке керівництво шукало визнання і партнерів. Проте така діяльність не змінила фундаментальної залежності НДР від Радянського Союзу, яка залишалася ключовим чинником існування цієї держави. У чому полягали межі зовнішньополітичної самостійності НДР навіть на піку її міжнародної активності? Отже, міжнародна діяльність обох німецьких держав у 1974–1985 рр. відбувалася в умовах складного балансу між прагненнями до більшої самостійності та обмеженнями, що диктувалися глобальною конфронтацією.

Прихід до влади Михайла Горбачова у березні 1985 р. став початком глибоких трансформацій у радянській зовнішній і внутрішній політиці. Його програма «перебудови», що включала елементи ринкових реформ, «гласність» – політику відкритості й лібералізації, а також курс на скорочення конфронтації із Заходом, докорінно змінювали статус-кво в соціалістичному таборі. Особливо важливим нововведенням стала так звана «доктрина Горбачова (Сінатри)», яка передбачала, що країни Варшавського договору самі обирають свій політичний курс – на відміну від попередньої «доктрини Брежнєва» про обмежений суверенітет країн соціалістичного табору.

Ці зміни стали шоком для керівництва НДР, яке було одним з найбільш консервативних у соціалістичному таборі. Керівна Соціалістична єдина партія Німеччини довгий час відмовлялась йти шляхом реформ. Влада продовжувала дотримуватися курсу на жорсткий контроль над суспільством, ігноруючи заклики до змін і репресуючи прояви інакомудства. У ситуації, коли в сусідніх соціалістичних країнах уже починалися перетворення (наприклад, у Польщі, Угорщині, Чехословаччині), НДР дедалі більше виглядала архаїчною і відсталою. Чому керівництво НДР виявилось неспроможним адаптуватися до нової політичної реальності? Чи мала СЄПН можливість провести «обережну модернізацію» збереженням системи, подібно до Китаю?

Паралельно загострювалась соціально-економічна криза. Жителі НДР дедалі гостріше відчували розрив між офіційною пропагандою і реальним рівнем життя. Свобода пересування залишалася обмеженою, попри обіцянки пом'якшення політики візового контролю. Пильний нагляд з боку Штазі (таємної поліції) породжував атмосферу страху, що ще більше ізолювало владу від народу. Під кінець 1980-х рр. протестні настрої охопили дедалі ширші верстви населення. Кульмінацією стали масові демонстрації у Лейпцигу, Дрездені, Берліні та інших містах восени 1989 р. Вони стали символом «революції знизу», яка вже не могла бути зупинена репресіями чи обіцянками реформ. Яке значення мала роль Церкви в організації мирного опору в НДР? Наскільки «оксамитовий» характер протестів у НДР був винятком чи закономірністю для країн соціалістичного табору? Чи зверталась влада НДР по фінансову допомогу до ФРН?

Окрім внутрішніх факторів, криза посилювалася і зовнішніми викликами. Особливе значення в ескалації міжнародного тиску на НДР мала виступ Рональда Рейгана 12 червня 1987 р. біля Бранденбурзьких воріт у Західному Берліні. Як і

раніше, у своїй відомій промові американський президент звернувся безпосередньо до Горбачова словами: «Пане Горбачов, зруйнують цей мур!». Чи став цей заклик був не лише риторичним жестом, але й символічним сигналом для всього світу про те, що Захід більше не готовий миритися з поділом Європи та обмеженням свобод? Іншим ключовим чинником стала масова втеча громадян НДР до Західної Німеччини через треті країни – спочатку Угорщину, де у 1989 р. було відкрито кордон із Австрією, потім Чехословаччину та Польщу. Наскільки відкрите угорське кордонне рішення 1989 р. стало «точкою неповернення» для НДР? Яке значення для подальшого розвитку подій мав фактор тиску з боку німецької громадськості в самій ФРН?

Відставка Гонекера у жовтні 1989 р. і прихід до влади Егона Кренца, який спробував запропонувати «обмежене оновлення», вже не змогли зупинити процес демократизації. Ситуація досягла кульмінації через помилкове формулювання на пресконференції представника Політбюро Гюнтера Шабовскі, який заявив про нібито негайне відкриття кордонів. Тисячі східних берлінців вийшли до прикордонних переходів, і, в умовах дезорієнтації й нерішучості влади, охорона фактично відчинила пропускні пункти. Відкриття Берлінського муру 9 листопада 1989 р. стало не лише символом кінця комуністичного режиму в НДР, але й початком реального об'єднавчого процесу між Заходом і Сходом Німеччини. Чи можна вважати крах НДР «неминучим» після початку перебудови в СРСР? Які геополітичні наслідки мало падіння Берлінського муру?

Для західнонімецького керівництва це був несподіваний, хоча й сприятливий шанс. Канцлер ФРН Гельмут Коль, який не мав до листопада 1989 р. чіткого плану об'єднання, вже 28 листопада виступив з програмою з «десяти пунктів», яка окреслювала візію поступового возз'єднання. Важливо звернути увагу на те, наскільки ця ініціатива випереджала настрої в інших столицях та навіть у багатьох західнонімецьких політичних колах. Варто проаналізувати: чи дійсно Коль діяв імпульсивно, під впливом моменту, чи скористався нагодою для реалізації давно омріяного проєкту? Наскільки його позиція відображала суспільний консенсус?

Після падіння муру у Східній Німеччині розпочався процес політичного транзиту. Перші вільні вибори в березні 1990 р. завершилися перемогою сил, які виступали за швидке об'єднання з ФРН. Новий уряд Лотара де Мезьєра підтримав інтеграційний курс. Уже 1 липня 1990 р. було реалізовано економічний і валютний союз, що фактично означало включення НДР до західнонімецької правової і фінансової системи. Як на це реагували інші країни? Бо об'єднання Німеччини не було лише питанням німецько-німецьких відносин. Воно потребувало й згоди чотирьох держав-переможниць у Другій світовій війні – США, СРСР, Великої Британії та Франції, оскільки юридично ці країни досі зберігали контроль над зовнішньополітичними аспектами німецького питання. Саме з цієї причини було обрано формат переговорів «2+4», що поєднував представників обох німецьких держав і чотирьох союзників. Як були альтернативні пропозиції та чи всі країни схвально ставились до об'єднання Німеччини?

Чому, попри складнощі, вдалося досягти компромісу? Що дозволило Заходу переконати СРСР погодитися на вступ об'єднаної Німеччини до НАТО, попри очевидну зміну балансу сил у Європі? У вересні 1990 р. було підписано Договір про остаточне врегулювання щодо Німеччини. Якими були його положення?

3 жовтня 1990 р. відбулося офіційне возз'єднання країни – процес, який протягом понад чотирьох десятиліть вважався політично неможливим. Проте об'єднання принесло не лише свободу, а й нові виклики. Для глибшого розуміння цього періоду варто проаналізувати: чи стало об'єднання справді рівноправним процесом, чи радше – інкорпорацією НДР до вже сформованої західної системи?

Підсумуйте особливості німецької питання в умовах холодної війни.

Джерела та література

1. Brandt W. A Peace Policy for Europe. New York : Holt, Rinehart and Winston, 1969. 225 p. URL: <https://archive.org/details/willybrandtpeace0000unse>.
2. Brandt W. My Life in Politics. London : Hamish Hamilton, 1992. 498 p. URL: <https://archive.org/details/mylifeinpolitics00bran>.
3. Millar P. 1989 the Berlin Wall: My Part in Its Downfall. Arcadia Books Limited, 2014. 233 p. URL: <https://archive.org/details/1989berlinwallmy0000mill>.
4. Thatcher M. Downing Street Years. HarperCollins Publishers, 2011. 928 p.
5. «Холодна війна» (1946–1991 pp.). Документи і матеріали. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Упоряд. О. І. Овчаренко. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2013. 536 с. URL: <http://eprints.cdu.edu.ua/771/1/hol.pdf>

1. Коваленко, Л. В. (2021). Відносини США і Німеччини через призму ставлення Дж. Буша-Ст. до проблеми об'єднання ФРН та НДР (1989-1990 pp.) . *Zaporizhzhia Historical Review*, 1(21), 305-309. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1784>
2. Коваленко Л. В. Політика США та Великої Британії стосовно об'єднання Німеччини (1989–1990 pp.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02. Запоріжжя, 2011. 436 с.
3. Кудряченко А. І. ФРН-НДР: досвід об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 2. С. 145-160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prwh_2018_2_13.
4. Мартинова А.Ю. Об'єднана Німеччина: від "Боннської" до "Берлінської" республіки (1990-2005 pp.). К., 2006. 447 с.
5. Цибулько А. А. Об'єднання Німеччини: історичні передумови та геополітичні наслідки. *Вісник Київського міжнародного університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2009. Вип. 8. С. 275–292. URL: <http://www.kymu.edu.ua/vmv/v/08/tsybulko.htm>
6. Banchoff T. German Problem Transformed: Institutions, Politics, and Foreign Policy, 1945-1995. University of Michigan Press, 2010. 232 p.
7. Gaddis J. Cold War: A New History. Penguin Books, Limited, 2006. 400 p. URL: <https://ia803100.us.archive.org/33/items/thecoldwaranewhistory/The%20Cold%20War%20%20a%20new%20history.pdf>. Germany, 1945-1990: A Parallel History. Central European University Press, 2004. 289 p.
8. Hancock M. D. German Unification / ed. by M. D. Hancock, H. A. Welsh. Routledge, 2019. 404 p. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429038921> (date of access: 18.05.2025).

9. How World Politics Is Made: France and the Reunification of Germany / ed. by C. B. 1943-. Columbia : University of Missouri Press, 2009. 401 p.
URL: <https://archive.org/details/howworldpolitics00scha/page/n7/mode/2up>.
10. Junker D. United States and Germany in the Era of the Cold War, 1945-1968. University of Cambridge ESOL Examinations, 2012. 1296 p.
11. Leffler M. P., Westad O. A. Cambridge History of the Cold War. Cambridge University Press, 2012. 712 p.
12. Matthews S. L. Political Relations Between the Two German States: 1979-1989. 1993.
13. Meyer M. Year That Changed the World: The Untold Story Behind the Fall of the Berlin Wall. Scribner, 2009. 272 p.
14. Ostermann C. F. Between Containment and Rollback: The United States and the Cold War in Germany. Stanford University Press, 2019. 416 p.
15. Pittman A. From Ostpolitik to Reunification: West German-Soviet Political Relations Since 1974. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 226 p.
16. Sarotte M. E. Dealing with the Devil: East Germany, Détente, and Ostpolitik, 1969-1973. University of North Carolina Press, 2003. 328 p.
17. Taylor F. The Berlin Wall: A World Divided, 1961-1989. HarperCollins, 2007. 486 p.
18. Turner H. A. Germany from Partition to Reunification. New Haven : Yale University Press, 1992. 269 p.
19. Winkler H. A., Sager A. Germany: the Long Road West. Oxford University Press, 2022. Vol. 2 : 1933-1990. 710 p.
20. Zelikow P. A Diplomatic History of German Unification 1989–1990. 1994. 724 p.
URL: <https://sites.tufts.edu/fletcherrussia/files/2018/09/1994-Philip-D.-Zelikow-A-Diplomatic-History-of-German-Unification-1989-1990.pdf>
21. Zelikow P. Germany Unified and Europe Transformed: A Study in Statecraft. Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1995. 493 p.
22. Zubok V. M. Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev. University of North Carolina Press, 2009. 504 p.

Бібліографія:

1. German History in Documents and Images: Two Germanies (1961-1989). URL: <https://germanhistorydocs.org/en/two-germanies-1961-1989>
2. German Reunification (Wilson Center Digital Archive). URL: <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/topics/german-reunification>

Електронне навчальне видання комбінованого використання
Можна використовувати в локальному та мережному режимі

Ченчик Дмитро Володимирович

ІСТОРІЯ МІЖНРОДНИХ ВІДНОСИН

Методичні рекомендації до семінарських занять
для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

В авторській редакції

Підписано до розміщення 23.10.2025. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 1,7. Обсяг 0,828 Мб. Зам. № 529/25.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.2009
Видавництво ХНУ імені В. Н. Каразіна